

РИНОК: ПРОГНОЗ І КОН'ЮНКТУРА

Точилін В.О., д.е.н., професор

РОЗВИТОК ОСНОВНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ ТА РИНКІВ ТОВАРІВ

А н о т а ц і я

На основі дослідження кон'юнктури ринків товарів, що виробляються основними секторами економіки – паливно-енергетичним, металургійним, агропромисловим, розроблено пропозиції щодо позитивних змін у розвитку секторів з метою розширення ринків.

A b s t r a c t

On the basis of research of markets of the goods, that are made by the basic sectors of economy (energy, metallurgical and agroindustrial sectors), proposals are worked out about positive changes in the development of sectors with the purpose of expansion of the markets.

Взаємозв'язок між розвитком основних виробничих секторів та змінами на товарних ринках, а також їхня взаємна обумовленість з макроекономічними показниками визначають стан і тенденції розвитку економіки країни і, внаслідок цього, актуалізують наукові дослідження, насамперед, таких базових секторів і ринків, як паливно-енергетичний, металургійний і агропродовольчий¹.

В економічному розвитку України друга половина 1999 р. і I півріччя 2000 р. визначили можливий перелам негативних наслідків фінансово-економічної кризи вересня 1998 року. Виходить це з того, що в цілому підсумки 1999 р., тобто на рівні макропоказників, виявилися позитивними, і мав місце

¹ Наукові розробки за цим напрямком здійснюються в Інституті економічного прогнозування НАН України у відділі секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків під керівництвом автора даної статті. (Див.: Продовольча безпека як концепція ринкових реформ в аграрному секторі економіки України / Точилін В.О., Осташко Т.О., Городній В.В. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 1998. – 60 с.; Вплив кризи на основні сектори економіки та зовнішню торгівлю України / Інститут економічного прогнозування НАН України, за редакцією академіка НАН України В.М.Гейця, д.е.н. В.О.Точиліна. – К., 1999. – 87 с.; Ліп В. Ринок нафтопродуктів: фактори зміни кон'юнктури // Економіст, 1999. – № 8. – С. 46–57; Загорська Т. Розвиток ринку металів як фактор якісних змін у металургії // Економіка і прогнозування, ІЕПр НАНУ. 2000. – № 1.

подальший розвиток у 2000 р.: реальний ВВП у січні–травні в порівнянні з відповідним періодом минулого року збільшився на 5,4 %, у тому числі в травні – на 5 %, квітні – на 5,2 % (рис.). Це обумовлено приростом валової доданої вартості (ВДВ) у реальних – виробничих секторах і сфері послуг – відповідно на 7,9 і 2,3 відсотка. При цьому найбільший приріст відбувся в промисловості – 10,8 відсотка. Це дало можливість збільшити надходження у зведений державний бюджет на 11,0 % порівняно з прогностичними показниками Державної податкової адміністрації України.

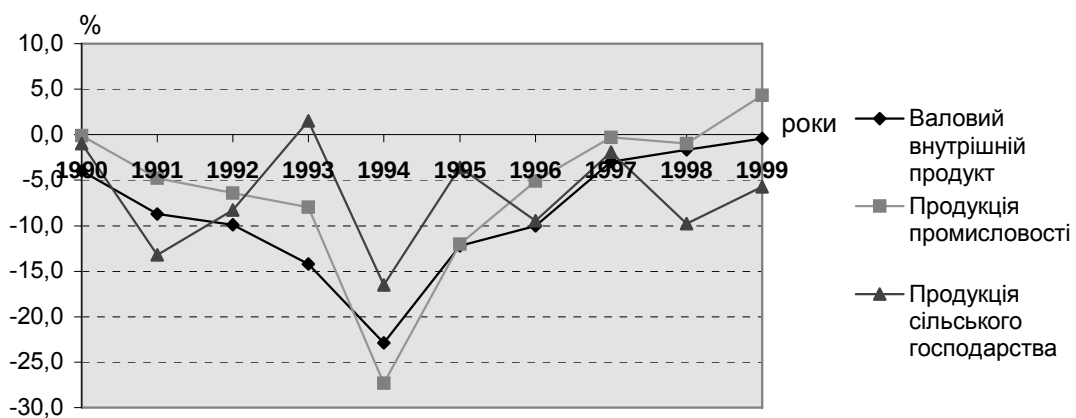

Рис. Темпи зміни основних макроекономічних показників
(у % до попереднього року)

Таким чином, позитивні зміни мають ознаки тенденцій. Для їхнього закріплення необхідна активніша політика економічного розвитку, бо зростання ВВП, ВДВ, дохідної частини бюджету, хоча і викликані відміченим збільшенням виробництва продукції і послуг, значною мірою сполучені з низкою чинників, що належать більше до політичного, макроекономічного і зовнішньоекономічного середовища, ніж до реальних секторів і ринкових механізмів, а маневр збільшення обсягу виробництва в багатьох виробничих секторах економіки України, зв'язаний із наявністю великого (майже 50,0 %) резерву, не використовує потужностей основних фондів. Виробництво промислової продукції після періоду значного спаду (1991 – 1994 рр.) щорічно зростало, але тільки у вартісному вимірі (див. рис.). У фізичному вимірі обсяги виробництва не лише промислової продукції, але й більшості інших галузей, які виробляють товари і послуги, продовжували зменшуватися аж до середини 1999 року. Це, насамперед, обумовлено постійним зниженням платоспроможного попиту на внутрішніх ринках і конкурентністю зовнішніх ринків, занадто високою для вітчизняних виробників.

Визначальними стали зміни не тільки в динаміці, але і в структурі формування ВВП. Питома вага сфери послуг у ВВП зростає, відповідно падає

частка матеріального виробництва. У той же час структура матеріального виробництва практично не змінюється. Так, у 1998 р. промислова продукція складала 67,6 % від загального випуску товарів, продукція сільського господарства – 23,5, будівельно-монтажні роботи – 7,3 %, що дуже наближується до структури 1990 року. Найістотніші зміни багато в чому негативного характеру пов'язані зі зростанням у загальному виробництві промислової продукції частки паливно-енергетичного і металургійного секторів (в останньому, в основному, за рахунок низькосортних чорних металів) і зменшенням питомої ваги продукції машинобудування і легкої промисловості, що надзвичайно ускладнює проблеми реального економічного росту.

Варто визнати, що макроекономічна стабілізація, на досягнення якої в останні роки спрямовувалися основні зусилля уряду України, є необхідною, але не достатньою умовою в тріаді економічного розвитку: “усталеність – рівновага – ріст”.

Економічна рівновага досягається формуванням, регулюванням і розвитком ринку. Недостатнє розуміння ролі ринку призводить не тільки до тактичних, але й до стратегічних прорахунків і робить економічний розвиток проблематичним. Це спостерігається або при відсутності ефективного механізму державного регулювання внутрішнього ринку, або, що ще більш згубно для економіки, при необгрунтованому державному втручанні в нього.

Так, спад виробництва валової продукції сільського господарства в 1998 р. на тлі, хоча і невеликого, росту в промисловості (див. рис.) був спричинений, з одного боку, штучно заниженими внутрішніми цінами на сільськогосподарську продукцію в порівнянні з цінами на світових аграрних ринках, а з іншого – навпаки, завищеними внутрішніми цінами на матеріально-технічні ресурси для села, які здебільшого перевищували світові. Так, після фінансової кризи (вересень–жовтень 1998 р.) внутрішні ціни на пшеницю складали близько 40 % світових, на насіння соняшнику – 70 відсотків. При цьому внутрішні ціни на бензин перевищували світові майже в два рази, дизпаливо – у 1,7 рази.

Надзвичайно негативний вплив на економічну ситуацію України влітку 1999 р. мала “бензинова криза”. Визначальним чинником росту цін на нафтопродукти став дисбаланс цін на внутрішньому і зовнішніх ринках. Фактично різке підвищення внутрішніх цін явилось наслідком гострого дефіциту нафтопродуктів, причиною якого було неефективне державне регулювання, посилене неузгодженими діями законодавчої і виконавчої гілок влади. Лише термінові міри уряду дозволили стабілізувати ринок, однак погроза ростові цін залишалася.

У середині 2000 р. різко зросла внутрішня ціна на цукор через його дефіцит. Виникла необхідність імпорту цукру-сирцю. Протягом двох місяців Парламент України стверджував пільгову квоту на ввезення 260 тис. тонн

сирцю при мінімальній потребі у 400 тис. тонн. За цей час ціни на імпорту (очеретяну) сировину виросли майже на 50 відсотків.

Добре відомо, що стан внутрішнього ринку – це основний соціально-економічний індикатор. Негаразди на ринку, а саме: високі ціни, низький платоспроможний попит, втрата вітчизняними виробниками національних ринків – спричиняють надзвичайно важкі економічні і соціальні наслідки. Стан і розвиток внутрішнього ринку, насамперед, залежать від концепції розвитку економіки, від ефективного здійснення кожного етапу економічних трансформацій. Тому період макроекономічної стабілізації, що є в основному завершеним, має доповнюватися державним регулюванням розвитку внутрішнього ринку, його законодавчим і нормативним забезпеченням, сформованою інфраструктурою, якісними структурними змінами та економічним ростом базових секторів товарного виробництва. Насамперед, необхідно:

сформувати високоефективний *паливно-енергетичний сектор*, цивілізований енергоринок, ввести енергозберігаючі технології у всіх галузях національної економіки й у сфері обслуговування населення;

провести структурні і інноваційні перетворення в *металургійному секторі* для якісного поліпшення продукції, покращання її товарної структури і стимулювання розвитку внутрішнього ринку металів, насамперед, для потреб вітчизняного машинобудування;

завершити реформування *аграрного сектора*, сформувати в ньому приватну і приватно-часткову форми власності, прозорий агроринок і ринок сільськогосподарських земель. Головна ціль таких перетворень – *продовольче забезпечення* країни якісними продуктами харчування за цінами, прийнятним для переважної більшості населення, підвищення продуктивності національного агропродовольчого комплексу і рівня зайнятості на селі, вирішення соціальних проблем села.

Все це стає актуальними завданнями й основними цілями другого етапу економічних трансформацій в Україні.

Паливно-енергетичний сектор. У електроенергетиці зберігається деформована структура використання первинних енергоресурсів, неадекватна структурі і потужностям електростанцій різного типу. Національний нафтогазовий комплекс у цілому досяг стабільності виробництва при обмежених можливостях природних ресурсів, використанні власних нафтопереробних потужностей лише на 20 %, недостатній глибині переробки сировини. Починаючи з 1997 р., як наслідок державної політики протекціонізму, стабілізувався і поступово нарощується видобуток вугілля при надзвичайно високих витратах виробництва. Вітчизняний паливно-енергетичний сектор залишається імпорто залежним.

Основною проблемою продовжує залишатися *неефективна структура енергобалансу*, незбалансованість виробництва, експорту, споживання, імпорту. На неефективну структуру енергобалансу істотно впливає низький технологічний рівень розвитку основних споживачів енергії: металургії, хімічної і нафтохімічної промисловості, аграрного сектора. Витрати енергії на виробництво промислової продукції в Україні у 6–9 разів вище, ніж в економічно розвинених країнах. При збереженні теперішнього стану паливно-енергетичного комплексу України можна очікувати лише на найпесимістичніший варіант розвитку енергетики й економіки в цілому.

Досягнення ефективного енергобалансу залежить від багатьох чинників: сприятливої кон'юнктури на світових ринках енергоресурсів (коливання цін на сиру нафту в межах 15–20 дол.США за барель), середньорічного росту ВВП не нижче 1,5÷2 %, кредитування й інвестування, удосконалювання обліку виробництва, імпорту, споживання і транспортування енергоресурсів, виконання зобов'язань перед світовим співтовариством щодо закриття Чорнобильської АЕС, термінів повного введення в дію Хмельницької і Ровенської АЕС, нафтотерміналу “Південний” і нафтопроводу Одеса – Броди, але, головне, від організації ефективного енергоринку.

Подальше реформування енергоринку стосується, насамперед, удосконалення роздрібного ринку електроенергії і газу, упорядкування схем фінансових потоків від їхнього продажу, ліквідації бартерних розрахунків. Проведені газові аукціони підтвердили, що ліквідація бартерних розрахунків тягне за собою зниження цін на енергоносії. Це вказує також на те, що широке поширення товарообмінних операцій – бартер і неплатежі обумовлені нерозвиненістю ринку, внаслідок чого енергетичний комплекс перетворився в основного донора багатьох секторів економіки. Навіть при наявності державних пільг на ринку енергоресурсів для таких організацій бюджетної сфери, як лікарні, школи, дошкільні заклади необхідна орієнтація на платоспроможного покупця.

Втручання держави у процес формування ринкових цін не дозволяє визначити дійсні ціни. Якщо існує можливість не оплачувати відпущені енергоресурси, якщо широко розповсюджена система бартеру і пільг, то ціна не має вирішального значення. В разі необгрунтованого завищення цін необхідно вживати заходів і санкцій з боку Антимонопольного комітету. Його функції найчастіше беруть на себе місцеві адміністрації, визначаючи відповідні тарифи. При недосконалому механізмі енергоринку ціна не є дійсним важелем економії енергоспоживання. Тільки ринок із обов'язковими платежами по ринкових цінах веде до раціонального використання енергії. Впровадження енергозберігаючих технологій буде ефективним лише за умови існування реального ціноутворення, а не його сурогатного замінника, навіть якщо подібний механізм існує під захистом державного протекціонізму або законодавчого лобювання.

Продовжується й енергетична криза, що загострюється періодично, змушує уряд уживати заходів прямого втручання в енергоринок із метою хоча б тимчасово його стабілізувати і запобігти розвалу енергосистеми. Відсутність науково обгрунтованої енергетичної політики і прогнозу паливно-енергетичного балансу не дає можливості визначати урядові дії тактичного характеру. Також повинні бути прийняті закони: “Про засади функціонування оптового ринку електричної енергії”, “Про природні монополії”, “Про особливості приватизації майна підприємств паливно-енергетичного комплексу”. Необхідно розробити Концепцію довгострокової енергетичної політики України як основи її енергетичної безпеки. Існуюча Національна енергетична програма України, яка охоплює період до 2010 р., виявилася надмірно оптимістичною.

Металургійний сектор. Вітчизняна металургія завжди функціонувала як замкнений цикл, що працює на власній сировині і коксі. Особливе місце в ній займає чорна металургія. Її частка в промисловому виробництві весь час зростає: від 9,9 % у 1991 р. до 23,9 % у 1999 році. Чорна металургія є *експортно орієнтованою* галуззю: у 1999 р. вона складала 43 % загального експорту України, у I кварталі 2000 р. – 38,1 відсотка. Співвідношення продажів на внутрішньому ринку й експорту вітчизняного металу становить від 0,3 до 0,7, хоча за даними закордонних джерел експорт українського металу складає ще більшу частку. Тобто металургійний сектор залежить від кон’юнктури в країнах-імпортерах. Це пояснює спад виробництва металу в 1998 р. через фінансову кризу в країнах-імпортерах, скорочення попиту і зниження цін.

Основним споживачем металів на внутрішньому ринку є машинобудування: біля 80 % внутрішнього споживання. З огляду на те, що в машинобудуванні після 1990 р. відбувся дуже різкий спад виробництва, а в порівнянні з металургією – майже п’ятикратний, виникає реальна погроза руйнації внутрішнього ринку металів і продукції машинобудування. Це пояснює імпорتنу орієнтацію металургії на низькосортний чорний метал по надмірно занижених цінах, що тягне за собою антидемпінгові розслідування урядів країн-імпортерів і встановлення ними гранично низьких квот на український метал.

Незважаючи на відносно високий рівень валютних надходжень від експорту металу (майже 40 % валютних надходжень від всього експорту), металургійні підприємства замало коштів призначають на модернізацію і технологічне оновлення виробництв. Парадокс ситуації полягає в тому, що поряд із значними валютними прибутками, сектор залишається збитковим із застарілими технологіями, фізично зношеним і морально застарілим обладнанням, незначними обсягами виробництва високоякісних металів і металовиробів. Вітчизняний метал відзначається надмірно високою ресурсоемністю: частка витрат на електроенергію в собівартості товарної продукції складає близько 50 %, тоді як у розвинених країнах – не вище 30

відсотків. У результаті чорна металургія України споживає понад 30 % палива й електроенергії від усього їхнього промислового споживання. Тому найбільше перспективним є зниження ресурсоемності і поліпшення якісних характеристик металу і металовиробів. Так, за оцінкою міжнародних експертів, ринок труб у Європі оцінюється в 156 млрд.дол.США. Надмірна ресурсоемність і високі витрати на виробництво вітчизняних труб спричинюють їхню недостатню конкурентність на європейському ринку. Зараз це “виправляється” надмірним занижуванням цін українськими товаровиробниками.

Виходячи із значущості для економіки України якісних і структурних перетворень металургійного сектора, на думку автора, дуже важливо *стимулювати розширення внутрішнього ринку металів і металовиробів*, насамперед, зростання потреб вітчизняного машинобудування. Для цього необхідно Національну програму розвитку машинобудування погодити з Програмою реконструкції металургійного сектора; розширити чинність Закону України “Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України”. При цьому зобов’язати підприємства щорічні суми пільг, отримані від його дії, що вже досягли 750–800 млн.грн., *направляти на модернізацію і технічне оновлення виробництва; законодавчо забезпечити створення фінансово-промислових груп*, що акумулюють фінансові резерви для створення нових конкурентних технологій і виробництв у металургії. Прикладом може бути компанія “Український алюміній”, один із співвласників якої “Укрсіббанк” володіє 30 % акцій, придбаних за ціною, що втричі перевищує стартову.

Агропродовольчий сектор. Розвиток аграрного сектора протягом останнього десятиріччя визначали переважно такі чинники: *низькі темпи інституціональних змін у базових виробництвах (КСП) аграрного сектора*, що значно знизило ефективність великих підприємств суспільного сектора і сприяло відносному зростанню значення господарств населення (ОПГ); *приховане безробіття*: чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві, збільшилося і досягло майже чверті від усіх зайнятих, тоді як виробництво продукції сільського господарства зменшилося вдвічі; *різкі темпи зниження обсягів виробництв*: у 1999 р. порівняно з 1990 р. валова продукція сектора знизилася вдвічі (виробництво зерна – у 2,1 раза, м’яса – у понад 2,6, цукру – у 3,7); *значні темпи росту цін на сільськогосподарську продукцію*, які, однак, до 1996 р. були повільнішими, ніж у галузях, що поставляють сільському господарству матеріально-технічні ресурси; у результаті до 2000 р. ціни на промислову продукцію зросли в 5,9 раза, а на промислову продукцію, що споживається сільським господарством, – у 9,3 раза більше, ніж на сільськогосподарську; суттєве піднесення ролі приватного сектора господарювання (особистих господарств населення та фермерських господарств). У цьому секторі вже виробляється 60 % валової продукції

сільського господарства. Чітко простежується тенденція до випереджаючих темпів зростання питомої ваги приватних господарств у загальному обсязі тваринницької продукції та окремих видів рослинницької, особливо тих її видів, виробництво яких потребує значних витрат ручної праці.

За досить короткий час в країні сформувалася досить велика кількість фермерських господарств. Але володіючи майже 2 % земельних угідь, фермерські господарства виробляють 0,6–0,8 % загального обсягу валової продукції сільського господарства. Низька результативність роботи фермерських господарств закономірна, оскільки рівень технічної оснащеності кожного з них, як правило, занадто низький. Розвиток фермерських господарств як відокремлених, ізольованих одне від одного не має перспективи. Необхідне їхнє кооперування. Форма й організаційна структура таких кооперативів залежить від рівня розвитку фермерських господарств у конкретному регіоні.

Агроринок. Негативний вплив на формування пропозиції і попиту на агропродовольчі товари чинять такі фактори: зниження обсягів виробництва; старіння матеріально-технічної бази; зростання неплатоспроможності підприємств; значна заборгованість аграрного сектора; дефіцит фінансових коштів; низька ефективність виробництва; призупинення інвестиційного процесу; приховане безробіття; нерозвиненість орендних відносин; відсутність ринку землі; низька купівельна спроможність населення; незавершеність земельної реформи та політичні суперечки навколо неї; неефективний вплив держави на формування ринку матеріально-технічних ресурсів та недосконала інфраструктура аграрного ринку; занепад соціальної інфраструктури села.

У формуванні пропозиції на ринку агропродовольчої продукції великі підприємства й у перспективі будуть домінувати на ринках зерна, соняшнику та цукросировини. Пропозиції на ринках картоплі та овочів залишаться переважно за невеликими приватними господарствами. Відчутна тенденція до поступового збільшення ролі останніх у формуванні пропозиції на ринках продукції тваринного походження.

Можна вважати позитивною тенденцією збільшення питомої ваги товарної продукції господарств населення в загальному обсязі валової продукції сільського господарства, оскільки такий напрям господарювання веде до підвищення зайнятості сільського населення та наповнення місцевих продуктових ринків за сприятливими для споживачів цінами. Половина селян регулярно продають частину продукції, виробленої в особистих підсобних господарствах (ОПГ). Про це свідчать наведені у таблиці результати опитування респондентів.

Таблиця

Значення для селян продукції, виробленої в ОПГ*

Використання продукції ОПГ	Частка респондентів, %
Основне джерело харчування сім'ї	86,6
Додаткове джерело харчування сім'ї	10,8
На продаж (%):	50,1
до 25	20,4
25-50	12,4
50-75	9,9
75-100	1,7
Обмін на іншу продукцію	21,1
Постачання продукцією родичів, сусідів, друзів	28,9

* За даними Інституту соціальних досліджень, 1998.

Доходи, отримані в особистих підсобних господарствах, є основним джерелом існування для 84,5 % членів сільгосппідприємств. Указом Президента “Про невідкладні заходи щодо прискореного реформування аграрного сектора економіки” передбачена можливість розширення земель підсобних особистих господарств за рахунок виділених з колективних наділів земельних часток без створення юридичної особи. Якщо ці процеси набудуть масового характеру, то зросте рівень товарності ОПГ.

Протягом останніх років сільськогосподарські продукти стабільно входили до першої трійки товарів у зовнішньоторговельному обігу України. У сезоні 1999 р. вони знаходяться на другому місці після металургії: 13,3 % загального обсягу товарного експорту з України. У порівнянні з 1998 р. експорт зріс на 5,7 відсотка. Експорт продукції тваринництва склав 27,2 % загального експорту сільськогосподарської продукції, рослинництва – 72,8 відсотка. Загальний обсяг зовнішнього товарообігу сільсько-господарської продукції за 1999 р. склав 11,5 % від зовнішнього товарообігу України. Торговельний баланс був позитивним. Разом з тим прогнози розвитку (FAPRI) міжнародних аграрних ринків передбачають незначне збільшення, чи навіть зниження чистого експорту сільськогосподарської продукції з України: пшениці – від 0,58 млн. тонн за ціною 140 дол.США в 2000 р. до 1,31 (160 дол.США) у 2005 р.; соняшнику – від 0,25 (83 дол.США) до 0,58 (99 дол.США); олії – від 0,09 (609 дол.США) до 0,36 (532 дол.США); м'яса, крім бройлерів, від 0,31 до 0,1 млн. тонн при стабільних цінах. Основним партнером України на зовнішньому аграрному ринку залишається Росія.

Імпорт агропродовольчих товарів не відіграє значної ролі в забезпеченні потреб населення. В останні роки не спостерігається стійких тенденцій до зростання продовольчого імпорту. Так, у 1995 р. ввозилася найбільша кількість цукру, а в наступні роки його імпорт скоротився до мінімуму і зріс у 2000 р.; на 1996 р. прийшовся пік імпортних поставок олії, м'яса та м'ясопродуктів.

Рівень продовольчого забезпечення населення. Протягом останніх років в Україні загострювалася продовольча проблема. Значна кількість громадян не має змоги задовольнити свої потреби в продуктах харчування, особливо – у цінних видах таких продуктів. У бідних сім'ях (біля 20 % населення) витрати на харчування перевищують 70 % сукупного прибутку. М'яса, молока й овочів ними споживається вдвічі менше за нормативи, рекомендовані УкрНДІ гігієни харчування. При цьому витрати на харчування в бідних сім'ях майже в 5 разів нижчі, ніж у сім'ях з високим доходом. Одночасно простежується тенденція до поступового уповільнення темпів зниження споживання окремих видів продовольства (м'яса й олії) та певного підвищення споживання молока і цукру. Це свідчить про деяке поліпшення структури харчування, однак ця структура залишається недосконалою, оскільки рівень споживання продуктів тваринного походження залишається низьким.

Напрямки удосконалення аграрної та продовольчої політики. Хоча більшість господарств вже ініціювали реорганізацію, половина їх керівників не вважають реорганізацію за об'єктивно необхідну, не вірять у її позитивний вплив на подальший розвиток сільського господарства. Тому прогнози скептиків щодо розвитку подій у напрямку “чергової зміни вивісок” колгоспів є далеко не безпідставними. Ця ситуація певною мірою виправдовує і жорсткий характер заходів, передбачених Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”, – стислі терміни проведення реорганізації, масовий характер, суворий контроль за ходом виконання. Щоб забезпечити процес реформування підтримкою “знизу”, його варто супроводжувати широкомасштабною інформаційною кампанією з роз'яснення селянам їхніх прав і можливостей під час реорганізації, а також жорстким державним моніторингом. Реформування “зверху” і підтримка “знизу” необхідні для того, щоб реформи чергового разу не “загрузили” на місцях. Тому, на думку автора, *ефективність заходів, передбачених Указом, буде вищою, якщо буде налагоджено і здійснено моніторинг ходу реформування і розвитку земельного ринку.*

З метою удосконалення форм організації, у тому числі і фермерських господарств на засадах кооперування їхньої виробничо-фінансової діяльності *необхідно*: на перших етапах *стимулювати розвиток* найпростіших форм кооперативів, зокрема координацію діяльності окремих господарств по використанню земельних ресурсів, техніки та інших видах спільної діяльності; з набуттям досвіду структура кооперативу може ускладнюватися в напрямках придбання і використання матеріально-технічних ресурсів, реалізації виробленої продукції та інших. Досить перспективним шляхом розвитку є *створення приватно-орендних підприємств*. Ця форма в Україні вже набула певного досвіду, добре себе зарекомендувала. Вона поєднує переваги приватної

форми власності з можливостями великих за розмірами господарств, що раціонально використовують сучасну високопродуктивну техніку. Назріла нагальна потреба у законодавчому визначенні цієї форми. Прийняття Верховною Радою України нового Земельного кодексу на законодавчому рівні закріплює: рівноправність прав фізичних і юридичних осіб у володінні сільськогосподарською землею; розвиток приватного землеволодіння; необмеженість розмірів земельних ділянок у володінні; іпотеку сільськогосподарської землі під кредити для сільськогосподарської діяльності. *Є необхідною оренда землі строком від 10 до 50 років*, що сприятиме збереженню родючості землі та стабільності господарювання на ній. Для *стимулювання інтеграційних процесів і створення умов для об'єднання товаровиробників усіх форм власності, включаючи комерційні структури, необхідно*: забезпечити безумовне виконання Закону України “Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі”, згідно з яким сільськогосподарські підприємства мають стати повноправними акціонерами переробних і обслуговуючих підприємств; інвестиції, що спрямовуються комерційними структурами до агропромислового виробництва, розглядати як капіталовкладення на розвиток власного виробництва, які за Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” включаються до валових витрат і, таким чином, не будуть оподатковуватися податком на прибуток.

Стан на внутрішньому продовольчому ринку з випереджаючим ростом інфляції відносно до росту реальних доходів більшості населення обумовлює *пекучу потребу у створенні науково обгрунтованої державної “Концепції продовольчої безпеки населення України” і системи її поточкових і перспективних індикаторів.*